

Міфологічні Домени України в літературі української діаспори 20-50-х років ХХ ст.

О. В. Слоновьська

ДВНЗ «Прикарпатський університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна
Corresponding author. E-mail: olga.slonovska@ukr.net

Paper received ; Accepted for publication .

Анотація. Стаття присвячена питанню ролі національних доменів (Домену Української Держави, Домену Української Нації, в також національних Доменів Мови, Сім'ї, Культури, Науки й Етнопедагогіки, Збройних Сил, Мистецтва). На матеріалі прози В. Барки, І. Багряного та У. Самчука розглянуто особливості взаємин і протиріч колонізованої і колонізаторської нації через метафізичні об'єкти трансцендентного впливу на представників різних народів.

Ключові слова: Домен Української Держави, Домен Української Нації, національні Домени Мови, Сім'ї, Культури, Науки й Етнопедагогіки, Збройних Сил, Мистецтва.

Поза державою, на думку Аристотеля, знаходяться лише боги й дикуни. Отже, державне утворення як найглобальніше колективне укріплення за формою захищеної і відокремленої від чужинців уявної чи явної споруди гарантує своїм мешканцям насамперед відчуття власної території, повсякчасної захищеності, дію звичних законів і прав. Ворог може зруйнувати державу, захопити територію, заборонити історію, спалювати мову й культуру, насадити чужі порядки, врешті, спричинитися до повного витіснення корінного народу з віками насиджених місць, але тільки тоді, коли доценту будуть зруйновані національні Домени Держави, Нації, Збройних Сил, Моралі, Мистецтва, Мови, Культури, Освіти, Етнопедагогіки, нація остаточно припинить своє існування.

Ще Г. Гегель писав: “Ворожість чужоземних націй є дещо субстанційне... Якщо народи знаходяться у ворожому один до одного стані, то цим не рветься ніякий моральний зв'язок, від цього не зазнає втрат ніщо значуще, ніяке необхідне ціле не розбивається на частки; навпаки, це боротьба за недоторканне збереження такої цілісності” [5, с. 245-246]. Проте коли йдеться не про “ворожість на відстані”, а на ділі один народ виявляється колонізатором, інший же – ним колонізованим, конфлікт переростає для поневоленних в реальну загрозу, яка здатна зруйнувати Домен Національної Держави, й те, що Гегель називає “недоторканим” і “необхідним цілим”, тобто Домен Нації, також може втратити свою здатність, за Ліною Костенко, “телескопа нації” [8], й нація надалі виявиться безпомічною.

Не завжди “приблудла” нація чи її емігранти бажані на чужій території, навіть якщо не є загарбниками. Своєрідна “соціальна алергія” спонукає людей, які опинилися на чужині, відчувати, з одного боку, негативний супротив середовища, а з іншого – вловлювати магніт “міфічного дому”, рідної Землі Обітованої. Саме з причини “соціальної алергії” навіть нібито найдемократичніша в світі Америка чітко диференціює національно “близьких родичів” і емігрантів, абсолютно чужих етнічно. Навіть для атестації різних груп приїжджого європейського населення вживалися промовисті узагальнені прізвиська: “Дві абріавіатури на ознаку «першого» і «другого» сорту американців: WASP (оса) – White, Anglo-Saxon, Protestant (білий, англосакс, протестант) і PIGS (свині) – Polen, Italiens, Greeks, Spanis (поляки, італійці, греки,

іспанці)” [6, с. 218]. “Соціальна алергія” витворює бар'єр, який проходить через людину, розриваючи її душу фрустраційними процесами, тому шукання прихистку на чужині – справа дуже проблемна й нелегка. Кожному найзатишніше на землі батьків. Американський політолог ХХ ст. С. Ф. Хангінгтон небезпідставно окреслював поняття нації як “найбільше «ми», де людина почуває себе в культурному відношенні «вдома», а це «ми» завжди знаходиться... у своєрідній будові духовного рівня, яка й відокремлює «нас» від усіх «них», тих, що «ззовні»” [12, с. 361], надійно захищаючи територію від ворожих посягань, а народ – від асиміляції.

Наше наукове дослідження ставить завданням проаналізувати особливості висвітлення у творах літератури української діаспори метафізичної дії тих Українських Національних Доменів, які в часи бездержавності забезпечували життєдіяльність нашого народу не тільки в межах поневоленої материкової України, а й за кордоном, власне, в еміграції. Бездомність бездержавної української людини на рівні філософського узагальнення (М. Шлемкевич) і водночас адресоване їй метафізичне спонукування Сил Провидіння повернути собі “Своє” в романі “Маруся Богуславка” І. Багряного показані не тільки безпосередньо через образ бунтівного Петра Сміяна, чие родинне житло зайняв високопоставлений чиновник і чия дружина промовисто характеризує таке право на узурпацію: “Враг проклятий! Мой муж покажет! Наша хата... з нашої хати він нас викинув... Нам цю хату власть дала... Мій муж партейний! А не якийсь Петлюра!...” [2, с. 50]. Тільки щоб вже вести мову про репресованих, коли навіть “четвертий вождь” існуючої влади у місті Нашому – комсомольський ватажок Павло Гук – із раннього дитинства травмований втратою рідного дому, причому ця втрата надзвичайно болісна і неоправданна ще й з тієї причини, що в Павла Гука не просто конфіскували житло, як у Петра Сміяна, а його рідне село Гута повністю вимерло в голодному тридцять третьому році.

У романі У. Самчука “На твердій землі” українці почуваються на американському континенті, образно кажучи, не стільки не у власному домі (людина-емігрант-біженець після Другої світової війни швидко збагнула нетривкість будь-якого даху над головою взагалі й усвідомила свою приналежність до всього світу), скільки в домі транзитному, тимчасовому. Тож

Україна і Канада для них на метаісторичному рівні – те ж саме, що й для магрібінців, алжирців, в тому числі й геніальних А. Камю з його “Стороннім” чи Ш. Бодлера з “Квітами зла”, для яких виявилося неможливим вийти з-під влади як “Своєї” Франції, так і – латентно – з-під влади “Чужого” Алжиру. Це й пояснює ту нав’язливу причину, чому в усіх розмовах емігранти з України обов’язково торкаються теми омріяного повернення назад, у свою Богом дану землю над Дніпром і Дністром. Навіть ті, хто скептично ставиться до цієї ідеї, підсвідомо в неї вірять: “– Але яке нам до того діло? – спитав інженер. – Велике. Ми там дещо залишили, – відповів я. – Хіба незнані могили предків, – сказав інженер. – Це також аргумент... – Але що вам тут бракує?... – Нічого. За винятком минувшини” [14, с. 335]. Заслуговує уваги думка Ю. Липи, що символічна “хата” – це ідеал українського патріотизму, де повинна щасливо перебувати українська родина, власне, та рідна земля, де включаючи, за геніальним Кобзарем, “мертвих, живих і ненарождених”, українці почуватися “вдома”. Саме до цього дому “хочуть вертатися сучасні українські політичні емігранти. Не до програм, а до привабливих людських форм українського життя” [9, с. 164-165]. Тож і висновки українських емігрантів у романі “На твердій землі” набирають міфологічного змісту: уряд може існувати в екзистенції, держава – ніколи.

Родинний дім, село, місто чи національна держава – *imago mundi* – наділені космічним значенням. Над ними обов’язково має бути небо. У багатьох історично відсталих народів у стелі помешкання обов’язковим є отвір, а на церковному склепінні досить часто малюють хмари, зорі й небо. Фортеці й міста обмуровувалися з усіх сторін світу, але ніколи не відгороджувалися від неба. І справа не тільки в тому, що це було й неможливо, й не потрібно – відгородження від неба в міфологічному розумінні дорівнювало б відгородженню від Бога. Тож Павло Полуниця в романі “Рай” В. Барки свою теорію нещасливості громадян СРСР пов’язує з небом, заслоненим від людей “червоними ганчірками” (прапорами): “Біда наша від того, що небо забрали...” [4, с. 84]. А професор Споданейко у щоденникових записках занотовує причину власної вини перед існуючою системою виключно з точки зору трактування міфологічного аспекту необхідності неба: “Я винен в тому, що вважаю: порятунок людства без неба неможливий. Стеля, зложена з матеріалістичного каміння і скріплена вапном теорії про класову відносність моральних понять, позбавляє нас можливості єднатися з силою, що стоїть над серцями і сонцями” [4, с. 85]. Натяк на вимушене каяття і самообмову в цьому епізоді не випадковий. До подібного дійства під час арештів і допитів змушували багатьох. Але конкретно мова йде про дещо інше: Споданейко витворює міфологічний концепт безперервного щоденного метафізичного єднання людини й Господа, а також робить власні умовиводи про те, що тоталітарна сталінська система, навіть проповідуючи войовничий атеїзм, пильно слідкує, щоб двобічний зв’язок радянських громадян з небом, а отже, з Богом, узагалі не діяв.

Географічні назви для представників кожного народу є маркерами “Свого” або “Чужого”. Саме з причини феноменальної назви міста Нашого (як унікально рідного місця під небом) у романі І. Багряного “Маруся Богуславка” образи-характери: Петро Стоян, Аталея Діденко-Дахно і навіть Павло Гук – суттєво відрізняються від штучно виплеканого і живцем змумійованого типу молодого радянського людини як у цьому художньому тексті окрема, так і взагалі в усій українській, насамперед материковій соціалістичній літературі. Важливо, що герої І. Багряного сприймаються читачами як гідні наслідування особистості, яким доводиться не просто виживати в нестерпних умовах, а й шляхом безкомпромісності й протистояння зберігати саме те, що тоталітарна сталінська система прирекла на повне викорінення. Герої “Марусі Богуславки” І. Багряного виконують важливу функцію, до якої спонукає всіх українців метафізичний Домен Української Нації і яку в художньому тексті можна ідентифікувати як художню правду, що завжди набагато важливіша за правду життєву. Подібним прикладом художньої правди стають завершальні акорди роману цього ж письменника – “Розгром”. Йдеться про катастрофічне руйнування Домену Німецької Нації опосередковано через катастрофу в Домені Моралі повоєнної Німеччини. Тож коли символом розгромленого й упослідженого Дойчлянду у романі “Розгром” І. Багряного стає вулична повія, що не гребує американським солдатом-негромом: “«Нова Європа» розміняла свою цноту за цигарку, за недопалок цигарки... Он там вона стоїть з мурином на розі, під блідим ліхтарем, і нищо звивається, мов песик, зазираючи в очі” [3, с. 36], – перетворення ще недавно Держави-Войовничої-Амазонки в Державу-Запобігливу-Шльондру щонайкраще увиразнює повний крах людиноненависницької ідеї Гітлера, за яку гірко розплатилася мільйонами життів раніше високоморальна німецька нація. Художня правда роману “Розгром”, як і “Марусі Богуславки”, пропонує читачам насправді малоімовірне, виразно виняткове, але художньо – типове й узагальнене. На метафізичному рівні І. Багряним охоплено найголовніше явище: як стосовно окремої людини, так і цілої нації Господь не допускає злочину без спокути чи звитяги без нагороди.

Домен Нації, який у випадку втрати своєї держави народом і його уярмлення колонізатором завжди, але далеко не повною мірою бере на себе основні функції Домену Національної Держави, справляється зі своїми надважливими завданнями епізодично, проте навіть у найгіршому випадку все-таки забезпечує вітаїстичну дію національної парадигми існування. Метафізична споруда Домену Нації, власне, метафізичного вмістилища Духу Народу, транслює питому національну код-програму доти, доки її є кому розуміти і сприймати. Як справедливо акцентував Ю. Липа, духовні набутки нації “є незнищимі, їх завжди можна відродити в масах” [9, с. 248], якщо тільки маси готові до цього. Для оприявлення в повній цілісності чи у вигляді складових частин Домену Нації не обов’язкове його місцеперебування тільки на споконвічній території свого народу. Ця

метафізична споруда шляхом вегетації чи клонування від материнської метафізичної будови здатна діяти в екзилі й потужно впливати навіть на біженців чи емігрантів – представників тієї нації, що її породила й сформувала. Французький філософ, письменник, історик і психолог І.-А. Тен наголошував: “Раса, подібно давним арійцям, може розсіятися від Гангу до Гібридів, прижитися у всіх кліматичних зонах, опинитися на найрізноманітніших рівнях цивілізації, змінити своє обличчя за тридцять століть різноманітних потрясінь – але вона все одно виявить у всіх своїх мовах, релігіях, філософіях, літературах ту кровну й духовну спільність, яка й понині зв’язує всіх її нащадків. Їхня рідність зберігається при всій неподібності” [15, с. 82-83]. Іншими словами, Домен Нації функціонує, навіть існуючи латентно. Не викликає жодного сумніву, що він також назавжди залишається на ворогом окупованій території бодай у вигляді фантому чи руїн, які терпляче ждуть, коли кращі часи знову вдихнуть у них життя.

У метафізичному Домені Нації, яка потрапила у колоніальну залежність, а саме такою була материкова Україна впродовж майже усього ХХ ст., завжди активізуються злякисні процеси. О. Ольжич у статті “Дух руїни” підкреслював: “Вся історія України – це боротьба двох сил: конструктивної, що скупчує українську потугу, щоб звернути її назовні, і руїної, що розпоршує її у взаємнім самопожиранні” [10, с. 180]. Найчастіше верх беруть саме фрустраційні процеси, й це веде до виснаження вітаїстичних сил і негативного переродження менталітету народу, тому Л. Костенко справедливо констатує, що протягом бездержавних століть “занепадав сам характер нації, вічно переслідуваної, вічно приниженої” [7, с. 3]. Є. Маланюк також підсумовував, що українська історія, за кількома винятками, “дає картину суцільного цвинтарища понівечених особистостей і помордованих, покалічених біографій” [13, с. 10]. Втрата віри народу в насущну потребу його присутності на планеті породжує в представників окупованої нації явище суцільної амнезії, яке проявляється трагічною відсутністю самоідентифікації насамперед у її основному кількісному загалі, а для українців, оскільки це нація споконвічних хліборобів, – насамперед у селянському середовищі. Тож у художніх творах української діаспорної літератури 20-50-х років селяни виведені не тільки жертвами, а насамперед людьми, які забули свою історію, славне минуле, навіть українською мовою користуються за інерцією. У повістях Т. Осьмачки “Ротонда душоубців” і “План до двору” дітей колгоспників гвалтують, їхнім дорослим дочкам-красуням готують місця в будинках розпусти для компартійної еліти, старих батьків цілеспрямовано

отруюють, синів заарештовують, але колгоспники у відповідь на всі знущання більшовиків найбільше, на що здатні, – це на власне самогубство. Середньому віком селянському поколінню не до самоідентифікації: воно скорене, розчавлене, німе. Якщо ж порівняти образи таких інертних персонажів, власне, уже не людей, а живих мерців, у Т. Осьмачки з представниками селянського світу в романі Василя Барки “Жовтий князь”, які гинуть мученицькою смертю від голоду в 1933, але з ризиками ув’язавшись у небезпечну й карну справу, таки рятують золоту церковну чашу, то впадає у вічі насамперед те, що всі вони ще здатні безсловесно протистояти злу бодай на духовному рівні. Україна, як і в уже остаточно стероризованих колгоспників Т. Осьмачки, зберігається у селянських серцях героїв В. Барки як данність, а трансляція Домену Української Нації відбувається опосередковано через природні явища. Останній уцілілий представник великої родини Катранників Андрійко у романі “Жовтий князь” В. Барки бачить, як сходить сонце саме в тій точці горизонту, де ним закопана церковна чаша. Під час похорону Овсія Бруса в повісті Т. Осьмачки “План до двору” осквернена комсомольцями церква внутрішньо освітлюється: „І кожний, вгледівши її з лугів, не втримався б і вимовив би: – Слава тобі, Господи, і сьогодні зійшло сонце, хоч і сьогодні катівська влада на Україні” [11, с. 127], а головний герой Нерадько робить досить влучний висновок про ситуацію в його споконвічній дідизні й материзні: „Це не Україна, це чуже лихо на Україні. Справжня Україна у наших серцях” [11, с. 103]. Як бачимо, Домен Української Нації свою трансляцію проявляє метафізичними символами й утверджує літературних героїв у думці, що правда на їхньому боці.

Найважливішим і найпотужнішим серед метафізичних доменів народу, звичайно, є Домен Національної Держави. Як споруда, він містить у собі десятки прибудов, а також внутрішніх багатофункціональних приміщень (Національних Доменів Мистецтва, Сім’ї, Освіти й Етнопедагогіки, Збройних Сил, Культури, Моралі, кожен з яких, якщо вести мову про український народ, входить у Домен Української Нації). Чільна в державі нація для власних доменів завжди відводить центральні помешкання в Домені Національної Держави. Відносно автономними прибудовами виявляються Домени Моралі, Культури й Мистецтва нацменшин, представники яких проживають на території етнічно чужої для них країни. Водночас усі їхні домени завжди метафізично підпорядковані й доменам власних націй. У художніх текстах літератури української діаспори 30-50-х років таке неоднозначне явище належно розкрито через літературних персонажів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Никомахова етика / Аристотель // Аристотель. Сочинения: в 4 т. – М. : Мысль, 1983. – Т. 4. – С. 53 – 293.
2. Багрянний І. Маруса Богуславка / Іван Багрянний // Багрянний І. Буйний вітер. – Мюнхен: Україна, 1957. – С. 7 – 423.
3. Багрянний І. Розгром: повість-вертеп / Іван Багрянний. – Ульм – Нью-Йорк: Прометей, 1948. – 125 с.
4. Барка В. Рай / Василь Барка. – Джерсі-Сіті – Нью-Йорк: Свобода, 1953. – 309 с.
5. Гегель Г. Лекції по естетике: поэзия // Георг Вильгельм Фридрих Гегель // Гегель Г. Сочинения: в 14 томах. – М. : Издательство социально-экономической литературы, 1958. – Т. XIV. – С. 157 – 440.
6. Забужко О. “Психологічна Америка” і азіатський ренесанс, або Знову про Карфаген / Оксана Забужко //

- Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 1999. – С. 197–236.
7. Костенко Л. Геній в умовах заблокованої культури / Ліна Костенко // Літературна Україна. – 1991. – 26 вересня. – С. 1, 3.
 8. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала / Ліна Костенко. – К.: КМ Academia, 1999. – 31 с.
 9. Липа Ю. Призначення України / Юрій Липа. – Львів: Просвіта, 1992. – 269 с.
 10. Ольжич О. Дух руїни / Олег Ольжич // Ольжич О. Цитаделя духа. – Братислава: Словацьке педагогічне вид-во, 1991. – С. 180.
 11. Осьмачка Т. План до двору / Тодось Осьмачка // Осьмачка Т. Старший боярин. План до двору. – К.: Український письменник, 1998. – С. 100–239.
 12. Перепелкин Л. Проблема социальных границ в системе социального знания / Лев Перепелкин // Чужое: опыты преодоления / под ред. Шукурова Р. – М.: Алетея, 1999. – С. 360–367.
 13. Салига Т. Євген Маланиук: художня ідентифікація Росії / Тарас Салига // Літературна Україна. – 2002. – 22 серпня. – С. 10.
 14. Самчук У. На твердій землі / Улас Самчук. – Торонто: [Б. в.], 1966. – 390 с.
 15. Тэн И.-А. История английской литературы. Введение / Ипполит-Адольф Тэн; пер. с франц. И. К. Стаф // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX вв.: трактаты, статьи, эссе / сост., общ. ред. Г. К. Косикова. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1987. – С. 72–94.
 16. Шлемкевич М. Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. – К. [Б. в.], 1992. – 157 с.

REFERTNCES

1. Aristotle Nicomachus's ethics / Aristotle // Aristotle. Works: 4 vol. – M.: Thought, 1983. – Vol.4. – P.53–293.
2. Bahrianyi I. Marusia Bohuslavka / Ivan Bahrianyi // Bahrianyi I. Lush wind. – Munich: Ukraine, 1957. – P.7–423.
3. Bahrianyi I. Defeat: story-vertep / Ivan Bahrianyi. – Ulm – New York: Prometheus, 1948. – 125 p.
4. Barka V. Paradise / Vasyl Barka. – Jersey-City–New York: Freedom, 1953. – 309 p.
5. Gegel G. Lectures on esthetics: poetry / Georg Wilhelm Friedrich Hegel // Gegel G. Works: 14 vol. – M.: Edition of social and economic literature, 1958. – Vol. XIV. – P.157–440.
6. Zabuzhko O. "Psychological America" and Asian Renaissance, or Again about Carthago / Oksana Zabuzhko // Zabuzhko O. Chronics from Fortinbras: selected essays of 90s. – K.: Fact, 1999. – P. 197–236.
7. Kostenko L. Genius in the conditions of blocked culture / Lina Kostenko // Literary Ukraine. – 1991. – September, 26. – P. 1, 3.
8. Kostenko L. Humanitarian aura of nation, or Drawback of main mirror / Lina Kostenko. – K.: КМ Academia, 1999. – 31 p.
9. Lypa Yu. Appointment of Ukraine / Yurii Lypa. – Lviv: Prosvita, 1992. – 269 p.
10. Olzhych O. Spirit of ruin / Oleh Olzhych // Olzhych O. Citadel of spirit. – Bratislava: Slovakian pedagogical edition, 1991. – P. 180.
11. Os'machka T. Plan for yard / Todos' Os'machka // Os'machka T. Chief boyaryn. Plan for yard. – K.: Ukrainian writer, 1998. – P. 100–239.
12. Perepelkin L. Problem of social borders in the system of social knowledge / Lev Perepelkin // Foreign: experience of wading / under edition of Shukurov R. – M.: Aleteya, 1999. – P. 360–367.
13. Salyha T. Yevhen Malaniuk: artistic identification of Russia / Taras Salyha // Literary Ukraine. – 2002. – August, 22. – С. 10.
14. Samchuk U. On the solid ground / Ulas Samchuk. – Toronto: [B. v.], 1966. – 390 p.
15. Ten I.-A. History of English literature. Introduction / Ippolit-Adolf Ten; translation from French I. K. Staf // Foreign esthetics and theory of literature of XIX – XX centuries: treatises, articles, essays / compiler, general edition by G.K.Kosikov. – M.: Edition of Moscow University, 1987. – P. 72–94.
16. Shlemkevych M. Lost Ukrainian human / Mykola Shlemkevych. – K. [B. v.], 1992. – 157 p.

Mythological Ukrainian Domains in the literature of Ukrainian Diaspora during 20th-50th years of XX century Slon'ovska O.V.

Abstract. The article is dedicated to the question of the national domains (Domain of Ukrainian State, Domain of Ukrainian Nation, and also national domains of Language, Family, Culture, Science and Ethnopedagogics, Armed Forces, Art). The peculiarities and contradictions of a colonized and colonialist nation through the metaphysical objects of the transcendental influence on the representatives of different nations are elaborated on the basis of V.Barka's, I.Bagrianyi's and U.Samchuk's prose.

Keywords: *Domain of Ukrainian State, Domain of Ukrainian Nation, national domains of Language, Family, Culture, Science and Ethnopedagogics, Armed Forces, Art; national domains of national minorities.*

Мифологические Домены Украины в литературе украинской диаспоры 20-50-ых годов XX в.

О. В. Слоневская

Аннотация. Статья посвящена вопросу национальных доменов (Домену Украинского Государства, Домену Украинской Нации, а также национальных доменов Языка, Семьи, Культуры, Науки, Этнопедагогике, Вооруженных Сил, Искусства. На материале прозы В. Барки, И. Багряного, У. Самчука рассматриваются особенности взаимоотношений и противоречий колонизированной и колонизаторской наций посредством влияния метафизических объектов трансцендентального на представителей разных народов.

Ключевые слова: *Домен Украинского Государства, Домен Украинской Нации, национальные Домены Языка, семи, Культуры, Науки, Этнопедагогике, Вооруженных Сил, Искусства.*